

گزشت

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال هفتم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۱ [انتشار: تابستان ۱۴۰۳]

«میراث جهان ایرانی»، چهارمین نشریه میراث مکتوب • فرمان تولیت بقعه ابوسعحاقیه مصلای شیراز، کارگاه نسخه‌نویسی در سده نهم / عبدالله شیخ‌الحکامی • باب الفاظ کفر از جواهر الفقه محمد بن منصور بخاری (تألیف نیمه قرن ۶ ق) / حمیدرضا بابک سلطانی • فصلی در الفاظ کفر از کتاب الولد الشقیق و الحافظ الخلیق (همراه با نگاهی به رساله سیصد و ده کلمه در الفاظ کفر به تصحیح رسول جعفریان) / سعید لیاد • نگاهی دوباره به واژه «سامان» در مصرع‌های شاهنامه / رضا غفوری؛ نسخه‌ای از قصیده البردة منسوب به خوش‌نویس شهیر، یاقوت مستعصمی / رانلا وت؛ ترجمه، امیرحسین داوودنی • پسر گمراه نوح در قرآن / گابریل سید ریولز؛ ترجمه، نسیم حسینی • آیا سفونما، نوشته ناصر خسرو قبادلی است؟ / سعیدرضا توکلی صابری • رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب‌الدین عتیقی آهروی در سفینه رباعیات دانشگاه استانبول / علی کامل • یادگاری از ایران‌شناس عارف، لئونارد لویسن / مهرداد کویانی • نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح / علی منوری آق‌نله • سعادت اهل فارس، درباره‌ی انتساب مؤلف تاریخ خلیج فارس به کازرون / محمداصف میرزابالائی • ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۴) / سید احمدرضا قلمشانی • نویسنده‌ای که سراپا مهر بوده، سبزی در احوال و آثار محمد گلبن / مهدی بهخاک • زندگی و آثار صاری عبدالله اقلدی / نصرالله صالحی

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سرویراستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.com
gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: جلد لاک‌پوش و بته، متعلق به مصحفی
مورخ ۱۲۱۲ق، به نشانی M III 157 کتابخانه دانشگاه
بازل (Basel).

فهرست

سرخن

«میراث جهان ایرانی»، چهارمین نشریه میراث مکتوب ۴-۳

بستر

فرمان تولیت بقعه ابواسحاقیه مصلائی شیراز، کارگاه نسخه‌نویسی در سده نهم/ عمادالدین شیخ‌الحکامی ... ۷-۵
باب الفاظ کفر از جواهر الفقه محمد بن منصور بخاری (تألیف نیمه قرن ۴) / حمیدرضا بابک (بابک) سلمانی ۳۲-۸
فصلی در الفاظ کفر از کتاب الولد الشفیق و الحافظ الخلیق (همراه با نگاهی به رساله سیصد و ده کلمه در الفاظ
کفر به تصحیح رسول جعفریان) / سعید لیان ۴۶-۳۳
نگاهی دوباره به واژه «سامان» در مصرع‌های از شاهنامه / رضا غفوری ۵۱-۴۷
نسخه‌ای از قصیده البردة منسوب به خوش‌نویس شهیر، یاقوت مستعصمی / رافائلا ویت: ترجمه:
امیرحسین داوودندی ۵۸-۵۲
پسر گمراه نوح در قرآن / گابریل سعید رینولدز: ترجمه: نسیم حسنی ۷۰-۵۹
آیا سفرنامه نوشته ناصر خسرو قبادیانی است؟ / محمدرضا توکلی صابری ۸۱-۷۱
رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب‌الدین عتیقی آهری در سفینه رباعیات دانشگاه استانبول /
علی کاملی ۸۴-۸۲

نقد و بررسی

یادی و یادگاری از ایران‌شناس عارف، لئونارد لوینسن / مجدالدین کیوانی ۸۸-۸۵
نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح / علی صفری آق‌قلعه ۹۶-۸۹
سعادت اهل فارس: درباره انتساب مؤلف کتاب تاریخ خلیج فارس به کازرون / محمداصق
میرزابوالقاسمی ۱۰۱-۹۷

پژوهش‌های در باب تحقیق

ریشه‌شناسی چه می‌کند؟ (۱۴) / سید احمدرضا قائم‌مقامی ۱۰۹-۱۰۲

آشنایی با نشرستانان و متن پژوهان (۸)

نویسنده‌ای که سراپا مهر بود: سیری در احوال و آثار محمد گلبن / مهدی بهخیا ۱۱۸-۱۱۰

ایران در متون و منابع عثمانی (۳۷)

زندگی و آثار صاری عبدالله افندی / نصرالله صالحی ۱۲۵-۱۱۹

پیشکش به دکتر محسن احمدوندی

رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب‌الدین عتیقی آهری در سینه‌ی رباعیات دانشگاه استانبول

علی کاملی

کارشناس و دبیر زبان و ادبیات فارسی
alikalili360@gmail.com

را به صاحبان اصلی‌شان بازگرداند. در این دستنویس علاوه بر آن دسته از رباعیاتی که در نزهة المجالس نیز آمده‌اند، برخی رباعیات تازه‌یاب از شاعران کهن هم مشاهده می‌شود که مغتنم هستند.

رباعی کافی ظفر در سینه‌ی رباعیات

کافی ظفر همدانی، سراینده‌ی توانای قرون پنجم و ششم هجری، یکی از شاعرانیست که دیوانش از جفای روزگار به دست ما نرسیده‌است. احوال او را بهروز ایمانی در کتاب اشعار بازیافته‌ی کافی ظفر همدانی بررسی کرده و اشعار پراکنده‌اش را از دل منابع مختلف ادبی، اعم از تذکره‌ها، جنگ‌ها، سینه‌ها، بیاض‌ها و تواریخ خطی و چاپی بیرون کشیده و گرد آورده‌است (چاپ اول ۱۳۹۱ و چاپ دوم ۱۳۹۸). ایشان به رسم معهود خود در بازسازی اشعار شاعران بی‌دیوان قدیم تا آن‌جا که مقدور بوده کوشیده و اشعار را گردآوری نموده‌است، با این حال برخی منابع اشعار کافی ظفر از دید ایشان دور مانده‌است. ادب‌پژوهان پس از انتشار کتاب ایشان برخی دیگر از منابع اشعار کافی ظفر را معرفی نموده‌اند؛ برای مثال پژمان فیروزبخش اطلاعات و اشعاری نویافته از کافی ظفر در فردوس التواریخ ابن معین ابرقوهی ارائه کرد (پس از چاپ اول اشعار بازیافته‌ی کافی ظفر؛ فیروزبخش، ۱۳۹۵: ۲۵۵-۲۵۷) که ایمانی این اطلاعات و اشعار را به اعتبار همان مقاله وارد چاپ دوم کتاب خود کرد. همچنین محسن ذاکرالحسینی شعری را از کافی ظفر در سینه‌ی صائب شناساند (ذاکرالحسینی، ۱۳۹۹: ۲۷-۲۸). راقم این سطور نیز چندی پیش جستاری نوشت و در آن یکی از منابع اشعار کافی ظفر را، که مربوط به قرن چهاردهم هجریست، معرفی نمود (کاملی، ۱۴۰۱: ۱۹۵-۱۹۶) و اینک منبعی کهن‌تر معرفی خواهد کرد.

از کافی ظفر همدانی در سینه‌ی رباعیات دانشگاه استانبول، سه رباعی آمده که دو فقره‌ی آن در اصل از آن جمال خلیل شروانی، گردآورنده‌ی نزهة المجالس، است (جمال شروانی، ۱۳۷۵: ۲۶۴؛ سینه‌ی کهن استانبول، گ ۵۲-پ). علت این که رباعیات جمال شروانی به حساب کافی ظفر گذاشته شده، اشتباه گردآورنده یا خطای کاتب در کتابت نام شاعران بالای هر رباعی بوده که به احتمال زیاد از روی نسخه‌ی

بی‌شک یکی از منابع مهم در گردآوری اشعار یا تصحیح دیوان‌های شاعران، سینه‌ها و جنگ‌های ادبی هستند. یکی از این نفایس خطی ادبیات که هنوز به تصحیح و انتشار نرسیده «سینه‌ی رباعیات دانشگاه استانبول» است.* آن‌چه در این یادداشت قصد دارم به آن بپردازم - که خود یکی از گوشه‌های ارزشمندی این سینه را نشان می‌دهد - رباعیات کافی ظفر همدانی (قرن ۵ و ۶) و قطب‌الدین عتیقی آهری (د ۶۷۵ق) در این سینه است. پیش از هر چیز به‌اجمال درباره‌ی سینه‌ی رباعیات سخن خواهم گفت.

سینه‌ی رباعیات دانشگاه استانبول

سینه‌ی رباعیات کهن دانشگاه استانبول که دستنویس آن هم‌اکنون به شماره‌ی FY.1203 در کتابخانه‌ی دانشگاه استانبول نگهداری می‌شود، به علت افتادگی بخش‌های پایانی رقم کاتب ندارد. این سینه که شباهت بسیاری با نزهة المجالس جمال خلیل شروانی دارد و در مواردی به نظر می‌رسد رونویسی از باب‌های مختلف آن باشد، مربوط به قرن نهم و دهم هجری است و ۲۶۲ برگ دارد. البته اوراق آن جابه‌جا شده‌است که به‌مدد نزهة المجالس می‌توان این اوراق را سامان داد. کاتب این نسخه، که مشخص نیست چه کسی بوده، نام برخی شاعران را بالای رباعی‌ها پس و پیش نوشته‌است، که می‌توان با توجه به نزهة المجالس رباعیات

* فاضل‌گرامی، دکتر بهروز ایمانی، مقاله‌ی مفصلی درباره‌ی این مجموعه نگاشته‌اند که اخیراً در دومین مجموعه‌ی یاد ابرج افشار، به‌کوشش دکتر جواد بشری، به انتشار رسیده‌است. ویراستار

دو فقره از این رباعی‌ها را (زلف چو شب تو آرزو می‌کنم، گ ۱۴پ؛ پیوسته از آن سلسله‌مو می‌ترسم، گ ۸۷پ)، که در نزهة المجالس نیز وارد شده‌است، ایمانی به همان اعتبار در مقاله خود گنجانده‌است. اما سه رباعی باقی‌مانده تازه‌یاب است. علی‌رغم جست‌وجوهای نویسنده، اجالتاً اثری از این سه رباعی در رباعی‌نامه‌های دیگر، نظیر نزهة المجالس، خلاصة الاشعار فی الرباعیات و دیگر مجموعه‌های کهن یافت نشد و می‌توان فعلاً این رباعی‌ها را به حساب قطب عتیقی گذاشت.*

قطب عتیقی راست

مپسند که بی‌تو اینچنین میرد دل
یا مهر دگر ز عجز بپذیرد دل
دل کم یابی سزای خود چون دل من
مگذار که معشوقه دگر گیرد دل

(گ ۶۱پ)

وله ایضا

گریبتومرا دل‌یست پر خون بادا
ور نیز تنیست دردش افزون بادا
وان جان که مراست در غمت چون دهن
از دایره وجود بیرون بادا

(همانجا)

قطب عتیقی فرماید

شمع که مرا سوز چنان بگرفتست
کز شعله شیشهم جهان بگرفتست
چون شمع همه چرب زبانی کردم
تا لاجرم آتشم زبان بگرفتست

(گ ۱۴۲ر)

منابع

ایمانی، بهروز (انتشار پاییز ۱۴۰۰)، «اشعار قطب عتیقی اهری (تبریزی)»، گزارش میراث، دوره سوم، سال چهارم، ش ۳-۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۸: ۴۱-۵۷.

* دکتر بهروز ایمانی در مقاله یادشده به این سه رباعی اشاره کرده‌اند. ویراستار

نزهة المجالس رباعیات را رونویسی می‌کرده‌است. این دو رباعی در نزهة المجالس به نام جمال شروانیست و در عوض دو رباعی بالاتر، که در سفینه گوینده‌شان مشخص نیست، در نزهة المجالس زیر نام کافی ظفر همدانی آمده‌است. همچنین به اشتباه رباعیات پس از دو رباعی مذکور در سفینه به نام جمال شروانی آمده، که در نزهة المجالس این رباعیات از ابوالعالی نحاس رازی (قرن ۵ق) و فخرالدین مبارکشاه (د ۶۰۲ق) دانسته شده‌اند؛ هم بدین ترتیب تا انتهای باب به علت اشتباه در گردآوری یا جابه‌جایی نام شاعران در کتابت، رباعیات دچار مشکل انتساب هستند. اما تنها رباعی کافی ظفر در این منبع که در ادامه نقل می‌شود، در نزهة المجالس (جمال شروانی، ۱۳۷۵: ۴۹۳) و اشعار بازیافته کافی ظفر همدانی (ایمانی، ۱۳۹۸: ۱۰۳) نیز آمده‌است و وجود رباعی در این سفینه، به منابع کهن آن اضافه می‌کند:

کافی همدانی

با وصل توام زر و درم درنگرفت
با هجر توام زور و ستم درنگرفت
شب خواب بدانک تا خیالت بینم
می‌خواستم از خدا و هم درنگرفت

رباعی بالا در برگ ۴۳ر، ذیل فصل سی و یکم (در جفا و سنگدلی او) آمده‌است.

رباعیات قطب‌الدین عتیقی اهری در سفینه رباعیات

از دیگر ارزش‌های سفینه رباعیات کهن، وجود رباعیات تازه‌ای از قطب‌الدین عتیقی اهری تبریزی (د ۶۷۵ق) است. قطب عتیقی از شاعران قرن هفتم هجریست که مع‌الاسف دیوان اشعارش بر جای نمانده‌است. آنچه را از اشعارش در منابع مختلف پراکنده و موجود بوده، بهروز ایمانی در مقاله‌ای با نام «اشعار قطب‌الدین عتیقی اهری (تبریزی)» عرضه داشته‌است. از قطب‌الدین عتیقی اهری پنج رباعی زیر این عنوان‌ها آمده‌است: قطب اهری (گ ۱۴پ)، قطب عتیقی راست (گ ۶۱پ)، وله ایضاً (همانجا)، قطب‌الدین عتیقی فرماید (گ ۸۷پ)، و قطب عتیقی فرماید (گ ۱۴۲ر).

- بدون رقم، ۲۶۲ برگ.
- شروانی، جمال خلیل (۱۳۷۵). نزهة المجالس. تصحیح محمدامین ریاحی. ج ۲. تهران: علمی.
- فیروزبخش، پژمان (۱۳۹۵). «پراکنده‌های ایران‌شناسی (۷)». بخارا، سال هجدهم، ش ۱۱۲، خرداد و تیر: ۲۵۵-۲۵۷.
- کاملی، علی (۱۴۰۱). «یکی دیگر از منابع اشعار کافی ظفر همدانی». آینه پژوهش. سال سی و سوم، ش ۳، مرداد و شهریور: ۱۹۵-۱۹۶.
- _____ (۱۳۹۸). اشعار بازیافته کافی ظفر همدانی. ج ۲. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- ذاکر الحسینی، محسن (انتشار پاییز ۱۳۹۹). «اشعار کافی ظفر در سفینه صائب». گزارش میراث، دوره سوم، سال سوم، ش ۳-۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۷: ۲۷-۲۸.
- سفینه رباعیات کهن (کتابت قرن ۹ و ۱۰ ق). دستنویس شماره FY.1203 محفوظ در کتابخانه دانشگاه استانبول،

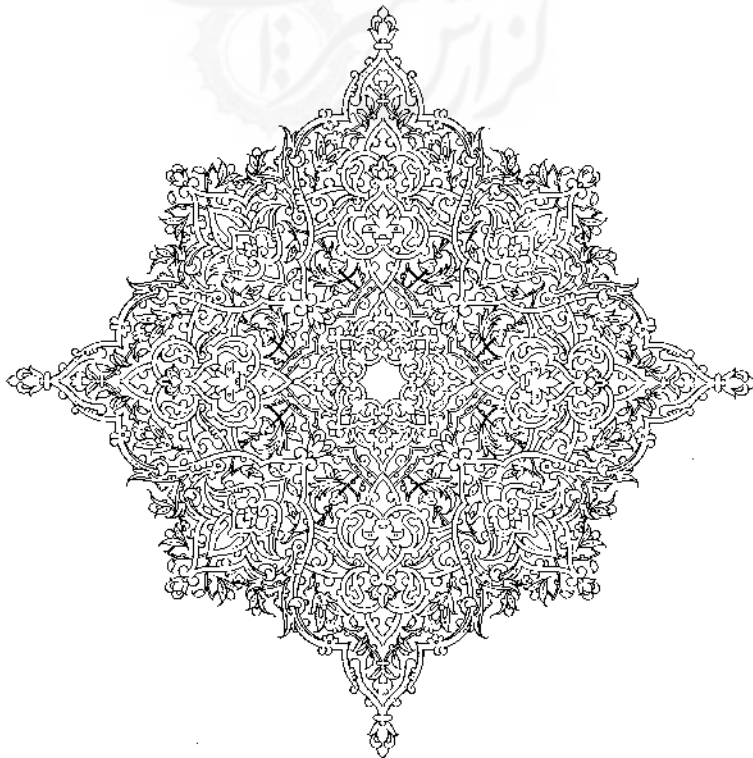
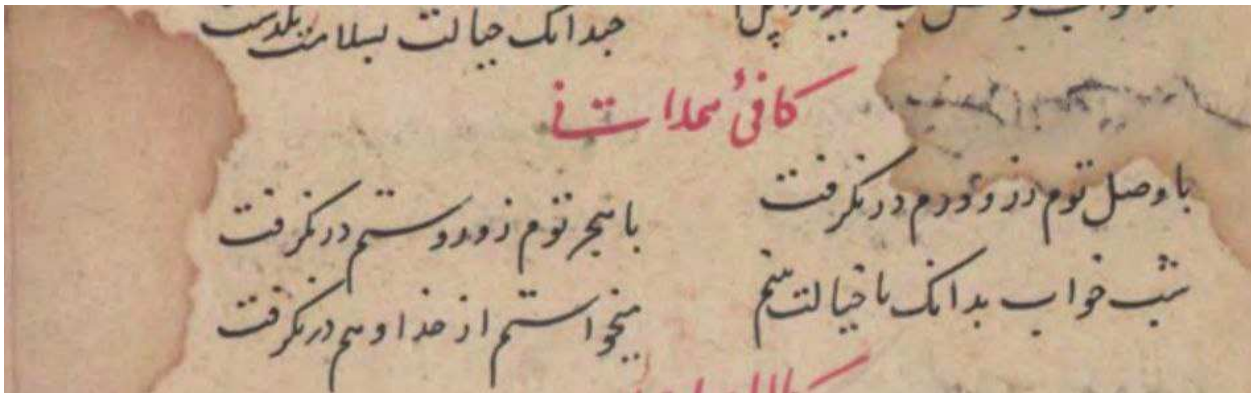

Table of Contents

Editorial

“The Legacy of the Iranian World”: Fourth Journal of The Written Heritage Research Institute 3-4

Articles

The Firman for the Supervision of Abu Ishaqqiyya’s Shrine in the Musalla of Shiraz: An Islamic Scriptorium in the 9th Hijri Century / Emadoddin SILEYKHOLHOKAMAEI 5-7

The Chapter on Alfaḍ-i Kufr (Heretical Utterances) from *Jawahir al-Fiqh* (Jewels of Fiqh) by Muhammad ibn Manṣūr al-Bukhari (Second Half of the 6th Hijri Century(?) / HamidReza (Babak) SALMANI 8-32

A Section on Alfaḍ-i Kufr (Heretical Utterances) from *Al-Walad al-Shafiq wa-l-Hāfid al-Khalīq* (The Tender-Hearted Son and the Gentle Grandson), Including an Examination of the Treatise on 310 Heretical Utterances Edited by Rasoul Jafariyan / Saeed LAYAN 33-46

A Fresh Look at the word *Sāmān* in a Hemistich of *Shahname* / Reza GHAFOURI 47-51

A Copy of the Qaṣīdat al-burda Ascribed to the Famous Calligrapher Yāqūt al-Musta’ṣimī / Raphaella VELLU; Translated by Amir Hossein DAVOUDVANDI 52-58

Noah’s Lost Son in the Qur’an / Gabriel Said REYNOLDS; Translated by Nasim HASSANI 59-70

Was the *Safarnāme* (Travelogue) Written by Nāṣir-i Khusraw? / MohammadReza TAVAKKOLI SABERI 71-81

Rubāṭiyyāt of Kāfi-i Zafar-i Hamedānī and Qutb al-Dīn-i Atiqī-i Aharī in the Anthology of the University of Istanbul / Ali KAMELI 82-84

Reviews and Critiques

In Memory and as a Memento of the Mystic Iranologist, Leonard Louison / Majdoddin KEYVANI 85-88

An Examination of the “*Sultan Fatih’in Şahsi Kütüplüğü*” *Yazma Eser Sergisi Kataloğu* (The Personal library of Sultan Fatih; Catalogue of Manuscript Exhibition) / Ali SAFARI AQ-QALEHI 89-96

Sa’adat-i Ahl-i Fārs (Prosperity of the People of Fārs): On the Attribution of the Author of *Tarikh-i Khaliq-i Fārs* (A History of the Persian Gulf) to the City of Kazerun / MohammadSadegh MIRZAABOLGHASEMI 97-101

Essays on Research

What Does an Etymologist Do? (14) / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 102-109

Introducing Codicologists and Textual Scholars (8)

A Benevolent Author: An Exploration of Muhammad Gulbun’s Life and Works / Mehdi BETIKTAL 110-118

Iran in Ottoman Texts and Sources (27)

Life and Works of Sari Abdullah Efendi / Nasrollah SALEHI 119-125